

Вживаються вигуки переважно у розмовно-побутовому мовленні та різних жанрах художньої літератури. Вигуки не слід мішати із звуконаслідувальними словами та вигуківими дієсловами. Для характеристики вигуків особливо зростає роль контексту та інтонації. Вигуки виражаються непохідними словами, похідними, складними, складеними. Між вигуками української та російської мови є чимало спільних рис, що пояснюється їх спільними коренями та відмінних, що з'явилися під час самостійного розвитку обох мов.

Подальша перспектива подібних описових досліджень вбачається у безпосередньому зв'язку із методичними розробками лінгводидактичного характеру в галузі методики викладання філологічних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой энциклопедический словарь: Языкознание / [Арутюнова Н.Д., Гак В.Г., Виноградов В.А., Степанов Ю.С. и др.]; гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Научное изд-во “Большая Российская энциклопедия”. – 687 с.
2. Брицин М.Я. Порівняльна граматики української та російської мов / М.Я. Брицин, М.А. Жовтобрюх, А.В. Майборода – К.: Вища школа, 1978. – 269 с.
3. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТВ “Перун”, 2007. – 1736 с.
4. Венжинович Н.Р. Сучасна українська літературна мова: [навчальний посібник] / Н.Р. Венжинович. – К.: Знання, 2008. – 302 с.
5. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І.Вихованець, К.Городенська. – К.: Універс. вид-во “Пульсари”, 2004. – 398 с.
6. Краткая русская грамматика / [Белоусов В.Н., Ковтунова И.И., Кручинина И.И.]; под. ред. Н.Ю. Шведовой и В.В. Лопатина. – М.: Русский язык, 1989. – 639 с.
7. Російсько-український словник: в 3-х т. [гол. ред.: І.К. Білодід]. – К.: Наук.думка, 1970. – 1869 с.
8. Середя Е.В. Морфология современного русского языка. Место междометий в системе частей речи: [учебное пособие] / Е.В. Середя. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 160 с.
9. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / [Басов Г.Д., Качура А.В., Мусиенко В.П., Снитко Е.С.]; под ред. Н.Г. Озеровой. – К.: Наук.думка, 2003. – 533 с.
10. Шанский Н.М. Краткий этимологический словарь русского языка / Шанский Н.М. – М.: Просвещение, 1981. – 542 с.

УДК:81 374.721(=161.2=161.1)

ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕКЛАДНОГО СЛОВНИКА І.С.ОЛІЙНИКА ТА М.М.СИДОРЕНКА ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ У ТЕХНІЧНОМУ ВНЗ

Томилині Г.Я., к. філол. н., доцент, *Запорізький національний університет*
Полежаєва Н.А., ст. викладач, *Запорізький національний технічний університет*

У статті досліджується теоретичний та практичний зміст занять при вивченні української фразеології з використанням “Українсько-російського і російсько-українського фразеологічного тлумачного словника” І.С.Олійника, М.М.Сидоренка.

Ключові слова: словник, фразеологізм, фразема, компонент, конотація.

Томилині Г.Я., Полежаєва Н.А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕРЕВОДНОГО СЛОВАРЯ И.С.ОЛЕЙНИКА, М.М.СИДОРЕНКО ПРИ ИЗУЧЕНИИ УКРАИНСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ / Запорожский национальный университет; Запорожский национальный технический университет, Украина.

В статье исследуется теоретическое и практическое содержание занятий при изучении украинской фразеологии с использованием “Украинско-русского и русско-украинского фразеологического толкового словаря” И.С.Олейника, М.М. Сидоренко.

Ключевые слова: словарь, фразеологизм, фразема, компонент, коннотация.

Tomilina G.Y., Polezhayeva N.A. THE USE OF THE DICTIONARY BY I.S. OLEINIK AND M.M. SIDORENKO IN THE STUDYING OF THE UKRAINIAN PHRASEOLOGY IN THE TECHNICAL UNIVERSITY/ Zaporizhya National University; Zaporizhya National Technical University, Ukraine.

This article investigates theoretical and practical contents of the lessons where the Ukrainian phraseology is studied with the help of “Ukrainian-Russian and Russian – Ukrainian phraseological defining dictionary” by I.S. Oleinik and M.M. Sidorenko.

Key words: dictionary, phraseologism, phrasema, component, connotation.

Національно-культурний компонент будь-якої мови найбільш повно виявляється у фразеології, яка найвиразніше передає дух і нев’янучу красу мови, сформованої народом упродовж віків. Проблема розробки, опису та перекладу фразеологічних одиниць є досить актуальною в сучасному мовознавстві. Відбір та опис фразем визначається завданнями навчання, при цьому враховується ступінь вживаності фразеологізму в різних мовленнєвих ситуаціях, що пов’язано з формуванням фразеологічного мінімуму. Збагачуючи та вдосконалюючи знання студентів і слухачів підготовчих курсів (ПК) з української фразеології на заняттях з української мови в технічному ВНЗ, ми не лише формуємо навички сприймання, перекладання, визначення фразеологічного значення, експресивно-стилістичних властивостей та національно-культурної конотації усталених словосполучень, але й використовуємо той потужний виховний потенціал, який зберігають у собі ці іскромні скарби мовної образності, забарвлюючи висловлене в національний колорит, розкриваючи світобачення народу, його традиції, побут, культуру.

Мета нашого дослідження – виявлення теоретичних та практичних аспектів засвоєння української фразеології студентами та слухачами ПК з використанням “Українсько-російського та російсько-українського фразеологічного тлумачного словника” І.С. Олійника та М.М. Сидоренка, який є однією з перших українсько-російських і російсько-українських фразеографічних праць. Проблемами російсько-української фразеографії та фразеології займалися лінгвісти І.С. Олійник, М.М. Сидоренко, І.О. Вирган, М.І. Пилинська, В.А. Сиротіна, К.І. Мізіна, Г.В. Павловська, Л. А. Лисиченко, М.В. Жуйкова, В.Д. Ужченко та ін. Від часу першої публікації праці І.С. Олійника та М.М. Сидоренка минуло сорок років. У виданні 1991 року цей словник є водночас тлумачним, перекладним та синонімічним (одній фраземі нерідко відповідає кілька фразеологічних одиниць іншої мови). У двомовному фразеологічному словнику проаналізовано численну групу фразеологічних одиниць і запроваджено широкий підхід до фразеології.

Традиційно виділяються фразеологічні зрощення: *Притча во язицех. – Притча во язицех* [1, с. 38]; *Ничтоже сумняся (сумняшеся). – Ничтоже сумняся (сумняшеся)* [1, с. 111]; фразеологічні єдності: *Тримати порох сухим. – Держать порох сухим* [1, с. 178]; фразеологічні сполуки: *Ухопити за серце. – Сжать сердце, сердце сжалось* [1, с. 190]; *Разбити (розгромити) на голову. – Разбить (разгромить на голову)* [1, с. 146].

Структурно-семантичний принцип класифікації, що веде походження від класифікації В.В. Виноградова [2, с. 159], заснований на критеріях семантичної спаяності, був розвинутий Н. М. Шанським, що запропонував виділяти фразеологічні сполуки [3, с. 84-85]. У широкому значенні до фразеології включаються всі сполуки, що мають ознаки усталеності та відтворюваності.

Більшість фразеологізмів, вміщених у перекладному тлумачному словнику, будується в обох мовах за моделлю простого речення: *Курчат восени лічать (рахують). – Цылят по осени считают* [1, с. 79]; *Язык мій – ворог мій. – Язык мой – враг мой* [1, с. 206] та за моделлю складного речення складносурядного: *Платон мені друг, але істина (правда) дорожча. – Платон мне друг, но истина дороже* [1, с. 125]; безсполучникового: *Не май сто кіп у полі, май друзів доволі* [1, с. 105]; складнопідрядного: *Якби (коли б) свині роги, то б усіх поколола б. – Кабы свиные роги, всех бы со свету сжила* [1, с. 207].

Фразеологічні одиниці представлені у словнику І. С. Олійника та М. М. Сидоренка афоризмами: *А все-таки вона (земля) крутиться. – А все-таки она (земля) вертится* [1, с. 11]; *Доки (поки) сонце зійде, роса очі виїсть. – Пока (покуда) солнце взойдет, роса очи (глаза) выест* [1, с. 145]; приказками: *Силач (який) знайшовся. – Силач какой нашелся* [1, с. 156]; фольклорними висловами: *Ні (ані) в казці сказати, ні (ані) пером описати. – Ни в сказке сказать, ни пером описать* [1, с. 109]; прокльонами: *Щоб ні дна ні покрішки. – Ни дна ни покрішки* [1, с. 109]; етикетними формулами: *Усіх благ. – Всех благ* [1, с. 187] тощо.

У словнику І.С. Олійника та М.М. Сидоренка також подано фраземи, що походять з художньої літератури: *Коли б чого не вийшло. – Как бы чего не вышло* [1, с. 75]; з Біблії: *Каїнова печать. – Каинова печать* [1, с. 72]; з античної міфології: *Геркулесова праця. – Геркулесов труд* [1, с. 33]; з фольклору: *Гидке каченя. – Гадкий утенок* [1, с. 33]; з різних галузей науки: *Квадратура кола. – Квадратура круга* [1, с. 72]. Збагачується фразеологія обох мов фразеологічними зворотами, що віддзеркалюють історичні реалії різних країн та епох: *Китайський мур. – Китайская стена* [1, с. 74]. Деякі фраземи відображають давні звичаї: *Кров за кров. – Кровь за кровь* [1, с. 78]; *Курчат восени лічать (рахують). – Цылят по осени считают* [1, с. 79]. Обрядове походження мають фразеологічні звороти: *Козел відпущення. – Козел отпуценія* [1, с. 75]; *Каши не зварити (не зварити).* – *Каши не сварити (не сварите)* [1, с. 73]. Етичні принципи та поради віддзеркалюються у фраземі:

Лікарю, вилікуй себе самого. – Врач, исцелися сам [1, с. 82]. Стійкі сполучення характеризують родинні відносини: *Мамин (матусин) синок(іронічне). – Маменькин (матушкин) сынок* [1, с. 85]. З військовим середовищем пов'язана фразема: *Поганий той солдат, який не думає бути генералом. – Плох (плохой) тот солдат, который не думает (не надеется) быть генералом* [1, с. 27]. Джерелами фразем стають різні емблеми: *Маслинова (оливкова, оливна) гілка. – Оливковая (маслиновая, масличная) ветвь* [1, с. 85]. Фразеологічні одиниці народжуються з лозунгів різних суспільних верств: *Мир хатам, війна палацам. – Мир хижинам, война дворцам* [1, с. 86].

При порівнянні українських та російських фразем спостерігається тотожність структурно-семантичного плану як в успадкованих зі східнослов'янської мови усталених словосполученнях: *Сорока на хвості принесла. – Сорока на хвосте принесла(жарт, ірон.)* [1, с. 162], так і в запозичених фразеологічних одиницях: *Вавилонське стовпотворіння. – Вавилонское столпотворение* [1, с. 18]. Спільність засвідчуємо й у тих випадках, коли внаслідок своєрідності граматичного ладу, словотворчої системи, лексичного складу обох мов немає повного паралелізму фразеологізмів [4, с. 74]: *Палиця з двома кінцями (два кінці має). Палиця на два кінці. У палиці два кінці (один по мені, а другий по тобі). – Палка о двух концах* [1, с. 117]. Крім структурної розбіжності опорних компонентів *палиця – палка*, фраземи розрізняються керуваннями. Іноді фразеологічні звороти двох мов відрізняються наявністю варіантного компонента: *Раз на раз не випадає (не виходить, не припадає). – Раз на раз не приходится* [1, с. 143]. Факультативні компоненти можуть виступати у фраземах обох мов: *Бити в (одну) точку. – Бить в (одну) точку* [1, с. 13] або є приналежністю фразеологічного звороту лише однієї з мов: *Піймати (впіймати) на гарячому (вчинку). – Поимать с поличным* [1, с. 124]. Фраземи споріднених мов, розрізняючись лексичним складом, можуть будуватися за тотожною синтаксичною моделлю: *Мозолить (намозолувати, намозолити, муляти, мулити, намулювати, намуляти, намулити) очі і муляти (мулити) око. – Мозолить (намозолить) глаза* [4, с. 88].

За стилістичною забарвленістю у словнику І. С. Олійника, М. М. Сидоренка представлено книжні фразеологічні звороти: *Служителі Феміди. – Служители Фемиды* [1, с. 160]; розмовні: *Робити з губи (з писка) халяву. – Трещать (болтать) языком* [1, с. 145]; загальноживані: *Перше слово чие, за ким. – Первое [1, с. 121]. слово чье, за кем. Фразеологічні одиниці української та російської мов можуть розрізняватись стилістичною забарвленістю: Голова (макітра) варить у кого. – Голова (котелок) варит у кого* [1, с. 34]; *Оптом (гуртом) і в роздріб. – Оптом и в розницу* [1, с. 115]; *Пекти (напекти, спекти) раків (рака). – Краснеть (покраснеть) как рак* [1, с. 118]; *Косо, криво, аби живо і Стук-грюк, аби з рук. – Косо, криво, лишь бы живо* [1, с. 76]; *Три мішки гречаної вовни і На вербі груші (а на осці кислиці). – Сапоги всмятку* [1, с. 179].

Експресивні властивості українських фразеологічних зворотів досить різноманітні. Вони мають жаргівливий відтінок: *Піймати (з'їсти, ухопити, дістати, скуштувати) облизня* [1, с. 124]; вживаються в іронічному значенні: *На муху з обухом іти* [1, с. 95]; *Тепла компанія* [1, с. 174]; *Безодня (скарбниця)*; мають несхвальну тональність: *Іудин поцілунок* [1, с. 71]; *Будь ти (він, вона, воно, вони) неладний (неладен)* [1, с. 17]; *Гадина (гадюка) потайна* [1, с. 32]; передають урочисту експресію: *Супутник життя* [1, с. 171]; *Іскра Божья* [1, с. 70].

Іноді однакова семантика фразеологічних одиниць передається різними за складом компонентами та синтаксичною моделлю: *На відчай (душі). – Очертя голову* [1, с. 90]; *Обоє рябоє. – Два сапога пара* [1, с. 114].

Особливе місце серед фразем української мови займають такі, що відзначаються культурно-національною конотацією. До них вчені відносять фраземи з національно-екстралінгвістичною семантикою (*хата скраю*); з яскраво вираженою національною символікою (*барвінок рвати – “іти на побачення”*), з національно власними іменами або з псевдовласними (*бувати в Буваличах*), з архаїчними компонентами (*закон брати*), з нестандартними формами, що можуть будуватися на мовній грі (*вхопити облизня*), з різними ускладненнями форми (рима, алітерація, редульковане семантичне посилення тощо): *Було та загуло* [5, с. 282-283]. У словнику І.С. Олійника та М.М. Сидоренка національно своєрідними є:

1. Фразеологічні одиниці, що містять антропоніми: в українській мові це *Хома, Ганна, Марія, Хима*, у російській – *Фома, Федот, Савва, Ерема* [3, с. 77-78], наприклад: *На бідного Макара всі шишки летять; Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці (на печі печуть, а на лавці січуть). – На бедного Макара все шишки валяются* [1, с. 90]; *По синку (по Савці) свитка. – По Сеньке (и) шапка; по Ереме колпак (кафтан); по Ивашке рубашка* [1, с. 132]. Прислів'я в обох мовах засновані на соціальній функції одягу.

2. Фраземи, що включають до свого складу топоніми або відтопонімічні утворення: *На городі бузина, а в Києві дядько* [1, с. 92]. Таке позначення нісенітності, дурниці через згадування столиці України Києва та терміна спорідненості передає національні уявлення про нелогічність, безглуздість чийось міркувань, чийось розмови. Російське прислів'я було запозичене з української мови: *В огороде бузина, а в Киеве дядька* [1, с. 92]. Схожу конотацію має фразема: *Верства Колобердянська (Пирятинська, Чугуївська)*, що іронічно характеризують дуже високу людину. Означення було утворено від топонімів Пирятин, Чугуїв та Колоберда. Зазначена фразеологічна одиниця мотивована застарілим словосполученням *верстовий стовп*, що вживалося раніше як міра довжини. Таке саме значення має російський еквівалент *Коломенская верста* [1, с. 20].

3. Деякі культурно-національні українські усталені сполучення містять специфічний компонент, що у літературній мові не вживається як самостійна лексема: *Піймати (з'їсти, ухопити, дістати, скуштувати) облизня*, тобто: 1. Лишитися без того, на що розраховував, сподівався, чого добивався, зазнати невдачі; 2. Дістати відмову при сватанні, залицянні. Російський еквівалент: *Остаться (оказаться) при тиковом интересе* [1, с. 124] пов'язаний з картярською грою. Подібно до цього вживається фразема: *Перебиратися з drankи на (в) перетиранку* (тобто потрапляти з однієї неприємності в іншу, ще більшу; жити в злиднях). – *Перебивається (переваливається) из кулька в рогожку* [1, с. 192]. Близький до цих фразем характер має усталена словосполука *Ханьки м'яти* [1, с. 192], що означає нічого не робити. Російський еквівалент *бить баклуши* має таку саму структуру, експресію та несхвальну оцінність.

4. Яскраву національну забарвленість несуть також фраземи, що містять у своєму складі назви українських страв: *Вареників сметаною не зіпсуєш. Каши маслом не зіпсуєш. – Каши маслом не испортишь* [1, с. 73]; *Одного тіста книши. – Из одного теста* [1, с. 64]. *Убити (піймати) добру зрінку. – Бить в выигрыше* [1, с. 180].

5. Національно-культурною конотацією відзначаються також фраземи, що містять українські найменування флори (*ряст, барвінок*): *Недовго ряст топтати; На останню пряде; Три чисниці до смерті* – про того, хто довго не проживе. – *Дни сочтены* [1, с. 102]. Лексема *ряст* іменує перші весняні квіти (білий ряст – рос. подснежник).

6. Особливий національний колорит властивий фразеологізмам із компонентами – назвами тварин. Як зауважує В. А. Сиротіна, українська мова віддає перевагу коту перед кішкою, волу перед конем [4, с. 76-77], козі перед вівцею: *Два коти в одному мішку (на одному салі) не помиряться* [1, с. 40]; *І вовки ситі, й кози цілі; І кози ситі, й сіно ціле. – И волки сыты, и овцы целы* [1, с. 68].

7. Національною своєрідністю відзначаються фразеологічні одиниці, що вміщують компоненти, які характеризують український побут. Фразема *Три чисниці до смерті* містить компонент *чисниця*, що, як і пасмо, описує працю прядлі. Фразеологічна одиниця *Тримати в лабетах. – Держать в ежовых рукавицах* [1, с. 77] включає компонент *лабети*, що означає обладнання для ловлі тварин або птахів у мисливців.

8. Компонентами національно-культурних фразем можуть виступати назви професій чи людей за цією професією: *Швець знай своє шевство, а в кравецтво не лізь (не мішайся); Як (коли) не коваль, то й рук не погань. – Всяк сверчок знай свой шесток* [1, с. 201]. Російський еквівалент з галузі фауни заснований на метафорі.

9. Народний характер української фразеології особливо повно та всебічно віддзеркалюється у стійких порівняннях: *Як Сірка годують, так він і гавкає* [1, с. 208]; *Як свої старі чоботи знати* [1, с. 211]; *Як муха в окропі (вертітися, крутитися)* [1, с. 210]; *Як півень уміє, так і піє* [1, с. 211]; *Як пугою по воді* [1, с. 211].

10. Національний колорит передають також тавтологічні стійкі сполучення: *Парка парити. – Пороть гарячку* [1, с. 118]; *По всіх усяодах. – Везде и всюду* [1, с. 159]; *Свій свояка вгадає (бачить) здалека. Рибак рибака бачить здалека* [1, с. 152].

Значною експресивністю відзначаються метафоричні фраземи – єдності: *Мильна бульбашка (булька); Мильний пузир. – Мильный пузырь* [1, с. 86]. У деяких випадках фраземи містять різні образи: *Маленьке та важеньке; Маленька штучка червінчик, а ціна велика. – Мал золотник, да дорог* [1, с. 84]. Надзвичайна тіснота передається українською фразевою, пов'язаною з фауною, та російською – з флорою: *Куриці ніде клонуті. – Яблоку негде упасть* [1, с. 79].

Іноді фразеологічні одиниці з образною основою виступають в обох мовах: *Зарубати (закарбувати) (собі) на носі (на лобі; Вбити собі в голову. – Зарубить [себе] на носу (на лбу, в памяти)* [1, с. 56].

Вивчення фразеології на заняттях з української мови сприяє вдосконаленню компетенції студентів/ слухачів ПК щодо функціонування мовної системи. Для закріплення знань з української фразеології їм пропонуються такі завдання за словником І.С. Олійника, М.М. Сидоренка:

- поясніть зміст іронічних і жартівливих фразем та їх походження: *Бездонна бочка* [1, с. 13]; *Іду на ви (на вас)* [1, с. 68]; *Боротися (воювати) з вітряками* [1, с. 15]; *Великий комбінатор* [1, с. 20]; *До грецьких календ (відкласти)* [1, с. 45]; *Китайські церемонії* [1, с. 74]; *Брати на пушку* [1, с. 16]; *Тарабарська грамота* [1, с. 173]; *А кіт ковбаску уминає, неначе й не до нього річ* [1, с. 11]; *Іде (личить, пристало) як корові сідло (як свині наритники)* [1, с. 68];

- відзначте національно-культурну конотацію українських фразем та їх походження: *Та ж свита, та не так пошита; Усім козак, та тільки чуб не так* [1, с. 172]; *Як дідько ладану бояться* [1, с. 208]; *У свинячий голос* [1, с. 187]; *Терти козаче (козак), отаманом будеш* [1, с. 174]; *Чмелів слухати; У голові чмелі гудуть* [1, с. 200]; *Кожуха (шуби) не пошисш із чого* [1, с. 75]; *Коли захоче коза сіна, то до воза прийде* [1, с. 75]; *Три мішки гречаної вовни; На вербі груші (а на осиці кислиці)* [1, с. 179].

- визначте походження фразеологічних одиниць: *Гомеричний сміх* [1, с. 35]; *Гидке каченя* [1, с. 33]; *Грати перцю скрипку* [1, с. 37]; *Доки (поки) сонце зійде, роса очі виїсть* [1, с. 45]; *Живий літопис* [1, с. 48]; *Зводити*

до одного (до спільного) знаменника [1, с. 59]; *Ієрихонська труба* [1, с. 68]; *Карта бита* [1, с. 72]; *Казка про білого бичка (про білу козу)* [1, с. 72]; *Хто два зайці гонить, жодного не здогонить* [1, с. 196]; *Цілюща вода* [1, с. 197]; *Через пень колоду (валити)* [1, с. 198]; *У добрий час і Час добрий* [1, с. 182]; *Тяжкий хрест нести* [1, с. 180]; *Синій птах і Синя пташка (птиця)* [1, с. 156]; *Сідати на мілину (на мілизну)* [1, с. 156]; *Сісти за стіл переговорів* [1, с. 157]; *Пускати (пустити) цапа (козла) в капусту і Ставити (поставити) цапа (козла) город стерегти* [1, с. 142].

- з'ясуйте, яке фразеологічне значення мають застарілі фразеологізми: *Ваши покірний слуга* [1, с. 19]; *Від аза до іжиці* [1, с. 26]; *Віддавати (віддати) руку (й серце) кому* [1, с. 27]; *Занапастити свою душу* [1, с. 55]; *Глас волюючого (волаючого) в пустелі і Голос волаючого в пустелі* [1, с. 33]; *Єгипетська робота (праця)* [1, с. 36]; *Пути Гіменея* [1, с. 143]; *Прокрустове ложе* [1, с. 140]; *Посипати (присипати) попелом голову (голову)* [1, с. 136]; *Парфянська стріла* [1, с. 118]; *Не одним хлібом (не хлібом єдиним) живе людина* [1, с. 106]; *Дихати на ладан* [1, с. 42]; *Дійти до Геркулесових стовнів* [1, с. 42]; *Виймати (вийняти) душу (серце)* [1, с. 22].

- доберіть зі словника І. С. Олійника, М. М. Сидоренка по п'ять фразем із зоонімічними, флористичними, соматичними (назвами частин тіла людини) компонентами.

- визначте, чим відрізняються українські та російські фразеологізми у наведених словникових статтях: *Нещастя моє. – Горе луковое* [1, с. 108]; *Бита голова і Битий Жак. – Тертый калач* [1, с. 13]; *Обоє рябоє. – Два сапога пара* [1, с. 114]; *Ні до ладу ні до прикладу; Ні в тин ні в ворота і Ані (ні) пришити ані (ні) прилатати. – Ни к селу ни к городу; Ни пришей, ни пристегни* [1, с. 109]; *Не святі горішки ліплять. – Не боги горішки обжигают* [1, с. 107]; *Без сьомої (десятої) клепки в голові; Не має (не вистачає, бракує) однієї (третьої, десятої і т.д.) клепки (в голові) і Не має гаразду (в голові). – Винтиков (винтика, клепок, клепки) не хватаєт (не достаєт) (в голові)* [1, с. 13]; *От тобі, бабо, й Юра. – Вот тебе, бабушка, и Юрьев день* [1, с. 116]; *Бути сіллю в оці (в очах). – Быть бельмом в глазу (на глазу)* [1, с. 18]; *Заводити (завести, збивати, збити) на манівці. – Сбивать (сбить, совлечь) с пути [истинного]* [1, с. 50].

- поясніть, що означають усталені звороти фольклорного походження: *Думати думу* [1, с. 46]; *За горами, за долами* [1, с. 51]; *На чужий коровай очей не поривай [а рано вставай та собі учиняй]* [1, с. 99]; *За тридев'ять земель* [1, с. 57]; *Ні думати, ні згадати, ні пером описати* [1, с. 110].

- з'ясуйте експресивну забарвленість та стилістичну закріпленість фразем: *Жовта преса* [1, с. 49]; *Загинути смертю хоробрих* [1, с. 511]; *Ненаситна утроба* [1, с. 105]; *Заснути навіки* [1, с. 57]; *За царя Гороха (як людей було трохи) і За царя Панька (Тимка) (як земля була тонка)* [1, с. 57]; *Дурна (капустяна) голова* [1, с. 46]; *Дари данайців* [1, с. 39]; *Гави (гав) ловити* [1, с. 32]; *Адміністративне захоплення* [1, с. 11]; *Альфа і омега* [1, с. 11]; *Аттична сіль* [1, с. 12]; *Хоч куди* [1, с. 195]; *Ахіллесова п'ята* [1, с. 12]; *Віддавати (віддати) пальму першості* [1, с. 27]; *Хаккий на руку* [1, с. 192]; *Хлопець не дурень* [1, с. 193]; *Хвіст бубликом (трубою) тримати (держати)* [1, с. 192]; *Як (мов, немов, наче, неначе) мішком (із-за рогу) намаханий (намахано, прибитий, прибито)* [1, с. 210]; *Чорт (чортяка, біс, дідько) ногу зломить* [1, с. 200].

Таким чином, вивчення фразеології на заняттях з української мови з використанням перекладного тлумачного словника І.С. Олійника, М.М. Сидоренка сприяє збагаченню фразеологічного запасу студентів/слухачів ПК технічного вузу, формуванню мовленнєвої культури, комунікативної компетенції, мовного чуття, у тому числі й через зіставлення фактів споріднених мов. У процесі вивчення фразем студенти/слухачі ПК з'ясовують спільні та відмінні риси фразеологічних одиниць української та російської мов. При аналізі українських фразеологізмів особливу увагу варто звернути на культурно-національні особливості, що виявляються у використанні компонентів фразеологічних одиниць: антропонімів, топонімів, стійких порівнянь тощо. Виконання практичних завдань допоможе студентам/слухачам ПК глибше вивчити українську фразеологію, з'ясовуючи значення фразеологічних одиниць, їх походження, стилістичну забарвленість, експресивну тональність, національну конотацію тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник І.С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І.С. Олійник, М.М. Сидоренко. – К.: Радянська школа, 1991. – 400 с.
2. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В. В. Виноградов // Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – С. 140-161.
3. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1969. – 230 с.
4. Сиротина В.А. Сопоставительно-стилистическая характеристика фразеологизмов / В.А. Сиротина // Сопоставительная стилистика русского и украинского языков. – К.: Вища школа, 1980. – С. 72-95.

5. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови: навчальний посібник / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

УДК 811.161.2'42

ЯДРО КОНЦЕПТОСФЕРИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В МЕТАМОВНІЙ РЕФЛЕКСІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПИСЬМЕННИЦЬКИХ ІНТЕРВ'Ю)

Трифонов Р.А., к. філол. н., доцент, Якименко О.О., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Проаналізовано метамовні коментарі до тих слів і виразів, які вербалізують базові концепти зі сфери художньої літератури. Показано роль таких коментарів у репрезентації мовної особистості письменника.

Ключові слова: метамова, номінація, мовна особистість, концептуалізація, інтерв'ю.

Трифонов Р.А., Якименко Е.А. ЯДРО КОНЦЕПТОСФЕРЫ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА В МЕТАЯЗЫКОВОЙ РЕФЛЕКСИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ИНТЕРВЬЮ ПИСАТЕЛЕЙ) / Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Украина.

Проанализированы метаязыковые комментарии к словам и выражениям, вербализующим базовые концепты из сферы художественной литературы. Показана роль таких комментариев в репрезентации языковой личности писателя.

Ключевые слова: метаязык, номинация, языковая личность, концептуализация, интервью.

Tryfonov R.A. Yakymenko O.O. THE CORE OF CONCEPT SPHERE FICTION IN METALINGUAL REFLECTION (BASED ON WRITERS' INTERVIEWS) / Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

In the paper, metalingual comments to the words and expressions that verbalize basic concepts from the sphere of fiction are analyzed. Their role in representation of the author's language personality is shown.

Key words: metalanguage, nomination, language personality, conceptualization, interview.

Проблема мовної особистості письменника вельми актуальна в сучасному українському мовознавстві й розкрита в багатьох працях. Характерно, що більшість їх ґрунтується на матеріалі художніх творів відповідного автора, адже, як зауважує в одному з таких досліджень В.Стецій, “мовна особистість письменника розкривається через мову його художніх творів, через сукупність виражальних засобів, які вирізняють майстра [...] з-поміж інших митців художнього слова” [7, с. 3].

Водночас варто погодитися з Т.Должиковою, яка пише: “Дослідження ідіостилу письменника не дає змоги вичерпно розкрити його мовну особистість. При достатній повноті охоплення мовних засобів і можливостей їх уживання письменник, автор аналізованих текстів як особистість позбавлений у своїй характеристиці прагматичного складника, яким є соціальний і культурний контекст” [1, с. 6]. Тож у низці студій в аспекті мовної особистості науковці вивчають епістолярну спадщину [4], щоденникові записи літераторів [3]. Т.Космеда слушно звертає увагу на “живе мовлення” письменника: так, дослідниця реконструює деякі риси мовної особистості Івана Франка через улюблені дискурсивні слова, які дають змогу простежити його комунікативну компетенцію, особливості вербального світобачення, світосприйняття та світорозуміння, а також характеру, вдачі [5].

Варто відзначити, що мовна особистість письменника різноманітно і своєрідно виявляється в інтерв'ю, де автор висловлюється, не використовуючи маски персонажа чи оповідача. Жанр письменницького інтерв'ю з цього погляду в українському мовознавстві ще не досліджений, що зумовлює наукову новизну нашої роботи. Її мета – з'ясувати роль, яку відіграє в інтерв'ю сучасних українських письменників метамовне коментування тих вербальних засобів, що слугують означенню найважливіших концептів із галузі художньої літератури.

Джерелами мовного матеріалу стали інтернет-видання, а також збірка інтерв'ю з українськими письменниками “33 герої укрліг”, яку уклала журналістка Ірина Славінська [6].

Прозаїки й поети, що звикли працювати зі словом, часто замислюються над тим, яка лексема буде найбільш доречною в певній ситуації, намагаються якнайточніше визначити семантику слова, оцінити його в різних сполученнях. Природно, що вагому частину слів, на які звертають увагу письменники, становлять базові вербальні знаки літературної сфери. У процесі добору матеріалу стало очевидним, що мовці найчастіше розмірковують над репрезентантами концепту АВТОР, адже ці мовні одиниці є для них основними засобами автономізації, відповідно – самоідентифікації; так само значущі вони в експлікації складників загального